

Balkáni történet

Mačković Anna fordítása

„A fiatalok számára az utazás tanítás, az idősebbeknek már tapasztalat” – idézi Bacont Jovan Hristić *A matematikaprofesszor* című könyvében. Ez tehát idézet az idézetben. Ez a mondat gyakran jutott eszembe az elmúlt két évben, az egykori Jugoszláviából létrejött országokban tett utazásaim során. Nem tartozok a fiatalok sorába, hogy így tanuljak, de a szerzett tapasztalataim – ha egyáltalán vannak – sem túl jelentősek. Valójában az volt az egyetlen dolog, amit tehettem, hogy sok évvel ezelőtti emlékeimet összevettem azzal, amit most tapasztaltam. Mikor Szkopjében 2002 januárjában beléptem abba az épületbe, ahol egy rövid ideig laktam több mint négy évtizede, már a kapualjban ráismertem arra a sötétségre, amittől gyermekként félttem. Kétnapnyi ott-tartózkodásom alatt (a *Mala kutija* [Kis doboz] macedón nyelvű kiadás bemutatója jól sikerült) ötször utaztam taxival. Mind az öt alkalommal a sofőrök hallván, hogy szerbül beszélek, arról kezdtek mesélni, hogy Jugoszláviában százszor jobban éltünk, mint most.

Lj. D.-vel és K. K.-val ellátogattam a Matko-tóhoz, ahová valamikor a bátyámat és engem a szüleink vasárnaponként kirándulni vittek. Fel akartunk mászni a gátra, de az őrök figyelmeztettek bennünket, hogy tilos ott-tartózkodnunk. Tartanak a terrorizmustól. A tó melletti kávézó nem dolgozott, így hát a parton sétáltunk (erősen havazott). Ezután egy magas betonfalakkal körülvett házakkal teli albán falun át tértünk vissza Szkopjéba. A Vardar háromszor kisebbnek tűnt, mint gyermekkoromban. A következő nap megismerkedtem Andrija Urbannal, aki Európa-szerte elismert szakértője volt a horgászatban használt műcsalíknak. A lakásában fogadott, egy városzéli toronyházban. Ez a környezet eszembe juttatta az újbegrádi 36-os háztömböt. Ütközben azon gondolkodtam, hogyan néz-

het ki az a hely, ahol Urban alkot, olyan-e mint egy titkokkal teli alkémikus műhely. Nem ez várt rám, hanem egy átlagos katonanyugdíjas átlagos lakásába léptem, olyanba, amilyenből nálam Újbelgrádban ezerszámra akad. Urban az íróasztalánál ül, amely felett a szükséges anyagokkal teli polc áll, és a legeit kötözgeti. Néhány ezer műleget gyárt le évente. A légykötözgetés is lehet egy világszemlélet. Még mélyebb is, mint sok bölcséleti rendszer. Néhány óras beszélgetésünk után a kezdeti gyanakvás (mindenki, aki valamely terület szakértője, egy kicsit titokzatos is) akkor szűnt meg, amikor a pisztrángokról kezdtünk el beszélgetni. Szenvedély szikrázott szemeinkben, ő megajándékozott néhány új alkotásával, én pedig a *Čitanje vode* (A víz nyomában) című munkámmal viszonztam. (Egy évvel későbbi jegyzet, amely bekerült a szöveg végleges változatába: Az ősszel e-mailben kaptam a hírt, hogy meghalt Andrija Urban. Ez a mágus, akinek neve minden komolyabb európai műlégykötözéssel foglalkozó szakkönyvben fellelhető, mindössze ötvenkét évet élt.)

Ugyanez év őszén Ohridba is eljutottam a PEN Kongresszusra. Erős megfázásom ellenére újból megéltem a napsugarak azon lágyságát, amit akkor éreztem, amikor egy egyetemi kirándulás alkalmával beleszerettem leendő feleségembe. Egy feledhetetlen délutánt töltöttem el V. O.-val és N. N. B.-vel. A tó kikötőjéből figyeltem, hogyan fogják a halat a horgászok, a déli küszöket és apró domolykókat. Semmi különös, de szép és megnyugtató látvány. Emellett minden más, így az önjelölt eltséget és saját fontosságát hirdető PEN-bürokrácia szóra sem érdemes. Igen, és a fogadás a macedón elnöknel! Rákérdeztem a korára. Már nem vagyok fiatal, mondta, a negyvenhatot töltöm. Pont mint én, válaszoltam, vigasztaló a tudat, hogy valaki az én koromban is lehet elnök... (Ismét egy utólagos bejegyzés: Néhány évvel később repülőgép-szerencsétlenségben elhunyt.)

Boszniában a háború után először 2001 decemberében, majd 2002 nyarán voltam, amikor a Tuzlai Egyetemen a szerb posztmodern prózáról tartottam előadásokat, valamint a szerb regényírás területén meghirdetett Meša Selimović-díj zsűritagjaként látogattam oda. Ez utóbbi kapcsán kérdezett meg egy újságíró, mi a véleményem arról a tényről, hogy Szerbiában is létezik egy ugyanilyen nevű díj. Semmi rosszat nem látok benne, mondtam, épp ellenkezőleg, ez is bizonyítéka annak, hogy a valódi értékek miatt nem kell összetűzésbe kerülni. 2002 őszén kétszer is voltam Szarajevóban egy hónap leforgása alatt. Első alkalommal J. A.-val a *Sarajevske sveske* (Szarajevói Füzetek) című folyóirat újraindításának kapcsán szervezett szerkesztőségi gyűlésen. Repülővel érkeztünk, majd taxiba ültünk, a szállodába mentünk, onnan a kultúrközpontba, a kultúrközpontból egy kávéházba, magától értetődően. Több mint tíz év után láttam viszont

egyeseket, de új emberekkel is megismerkedtem. Például a *Sarajevske sveske* operatív szerkesztőjével, az energikus, és mint később kiderült, ellenállhatatlan V. Đ.-vel való megismerkedésem igazán szokatlan volt. Hívásaival korábban Belgrádban kitartóan és tapintatlanul kora hajnalban, vagy esetenként délutáni álmomból keltett fel. Ő: Á, maga az a Pantíc – állapította meg kissé ironikusan a szerkesztőségbe lépve, ahol a megbeszélés szerint vártunk rá. Én: Igen, én vagyok – mondtam –, már hosszabb ideje. Ő: Telefonon keresztül nem volt valami megnyerő. Én: Sajnos, Őn sem.

Öt perc után olyan jóba lettünk, mintha évek óta ismernénk egymást. Barátságunkat a szerkesztőség tagjai számára az otthonában megrendezett vacsorán fűztük szorosabbra.

A lakoma kétségkívül összehozza az embereket, ahogy ezt valahol a Biblia is megemlíti. Az a vacsora életem három legjobb, legemlékezetesebb vacsorája közé tartozik, pedig vagy tizenkétezer vacsorán voltam már.

A történetek után az egykori Jugoszlávia területeit lehet, hogy elválasztják az azonos, vagy nagyon hasonló nyelvek, de összeköti őket a meteorológia. A szeptember vége a Balkánon igen esősre sikeredett. Szarajevóban is esett azokon a napokon, amikor az Európai Irodalmi Találkozók zajlottak az André Marlaux Francia Kulturális Intézet és a Bosnyák Intézet szervezésében. A város, amelyen még láthatóak a hét éve véget ért háború nyomai, tele volt ragasztva számos politikai jelölt plakátjával: a parlamenti választások kampánya folyt. Mindez valahonnan ismerősnek tűnt, akár az esőről, akár a politikáról legyen szó.

Az európai irodalmi találkozók, amelyeket három éve rendeznek, egyre nagyobb tekintélynek örvendenek, és szervezésük is egyre sikeresebb (ellentétben egy rakás hasonló kísérlettel a régióban, ahol egyetlen külföldi vendég jelenléte is ürügyül szolgál arra, hogy valamely jelentéktelen összefogó nemzetközinek kiáltsa ki magát) ismert vendégekkel, jó és érdekes programokkal, és a nagyszámú közönség érdeklődésével büszkélkedhetett. Sokan voltak Európából, de a volt Jugoszláviából is. Egyetértettünk abban, hogy az irodalom és a kultúra, ha elkerüli, hogy a politika eszközként alkalmazza – ami a Balkánon sajnos az elmúlt években legtöbbször nem így történt – sokkal többet ér el a politikánál. Számos megbeszélés folyamán, mind az ünnepélyesek és hivatalosak, mind a nem hivatalosak (de nem kevésbé fontosak) során óhatatlanul azon körülményeket latolgattuk és elemeztük, amelyek pillanatnyilag a délkelet-európai régióban uralkodtak. A programban bejelentett kulcskérdés: „Vajon Európa elkezdődött-e tíz évvel ezelőtt Szarajevóban, vagy a Tanácsház (*Vijećnica*) romjai alatt hever, és vajon az elkövetkezendő évtizedekben Európa képes lesz-e saját identitását kiépíteni, hogy igazoltá tegye létezését, vagy arra rendeltetett,

hogy mindörökké tehetetlenül és némán kísérje figyelemmel az új világrend előre megtervezett megvalósulását”, ahogy a szervezők állítják, „New Yorkban, Moszkvában vagy Pekingben”? Nem tudtam nem észrevenni, hogy beszélgetőtársaim többsége valamilyen módon még mindig keserűséget érez amiatt, amit el kellett szenvednie. Az áldozat szerepébe beleélve magukat, közülük sokan továbbra is csak a háborúról beszélnek.

Egy alkalommal a számos szerb irodalmárral barátkozó, és könyveit a maga idejében Belgrádban megjelentető Izet Sarajlić költőnek szentelt estet tartottak. A Nobel-díjjal kitüntetett Jorge Semprun egyáltalán nem úgy viselkedett, mint aki halhatatlan, ezzel szemben egyes jelenlévők úgy tettek, mintha ez a megtiszteltetés őket bármikor érhetné, akár a következő pillanatban is. A Galimar kiadásában megjelent a *Sarajevske bijeležnice* (Szarajevói Jegyzetek) első száma, amely azokat a korábbi irodalmi találkozók felolvasott szövegeket tartalmazza, amelyeket az Európa minden területéről érkező írók a háború befejezése utáni első közös találkozásukon vitattak meg az európai társadalom és kultúra helyzetéről, megint Szarajevó kapcsán. A *Sarajevske sveske* első számának bemutatóján elmondtam, hogy nálam, Újbelgrádban megnyílt az új Mercator, Európa ezen szögletének legnagyobb bevásárlóközpontja (mellékesen szólva, borzalmasan néz ki, mint valami hatalmas, bonyolult, levegőből ledobott koporsó, amit az egykori nagy és brutálisan kiirtott újbelgrádi erdő területére dobtak), és szeretném, ha a *Sarajevske sveske* is azon termékek között lenne, amelyeket ebben a bevásárlóközpontban árulnának, mivel bejelentették, hogy kínálatuk a régió legjobb termékeiből áll majd csak. A piac úgyis újból egyesít majd minket, igaz, sokkal ostobább és sokkal durvább módon, mint valamikor. Valójában csak ezt akartam mondani. Az utolsó nap bemutatásra került a *Srpska strana rata* (A háború szerb nézőpontból) című gyűjtemény. Az eső senkinek sem rontotta el a kedvét, és nem mutatkozott igény sem a bosnyákról szerbre és horvátra, de visszafelé történő szimultán fordításra sem.

Visszafelé jövet a reptéri tisztviselő nő hosszan nézegette az útlevelemet, majd még hosszasan ellenőrizte az adatokat a számítógépben. A végén egy cinikus félmosoly kíséretében visszaadta. Azt mondta: – A keresett személyt ugyanúgy hívják, mint magát, de a többi adat nem egyezik. Jó utat.

Hát persze...

Egy hónappal később autóval érkeztünk Boszniába, V. B. és V. A. utazott velem. A PEN-találkozóra mentünk Szarajevóba. Egy Loznica melletti motelban találok Loznica község elnökével, szívélyesen üdvözöltük egymást, néhány héttel korábban ismerkedtünk meg, amikor a *Vukov*

Sabor (Vuk Napok) elnevezésű rendezvényen ünnepi beszédet mondtam. Pantić professzor úr, mondta fojtott hangon, nyilvánvalóan minden szavára ügyelve, tudja, a napokban kaptam egy tiltakozó levelet, amelyben egy bizonyos személy azt kifogásolja, hogy beszédében egyszer sem említette a cirill betűs írást. A megjegyzés akkora butaság, polgármester úr, válaszoltam, hogy nem kell rá odafigyelni. Boszniába a zborniki határátkelőn léptünk be, aztán néhány órán át utaztunk, először a Drina mentén, majd a hegyeken keresztül. Felgyújtott, elhagyatott, vagy félkész, befejezetlen házak, kisvárosok, új temetők, menekülttelepek. Az egyik városkában lakodalom, az utca másik oldalán terepszínű egyenruhába öltözött rendőrök fegyverekkel és fekete álarcosan. Csak nem a menyasszonyt akarják elrabolni, jegyeztem meg félig tréfálkozva, ez volt az első gondolatom. V. B. leállítja az autót. Elnézést a kíváncsiságomért, fordulok az egyik terepszínű egyenruhás rendőrhöz, mi történik itt? Lakodalom, válaszolja ő. És miért van maguknál fegyver? A bírósági eljárás miatt, feleli ő, ugyanabban az épületben van a bíróság is, épp egy háborús bűnös felett ítéleznek.

Hát így.

Szarajevóba estefelé érkezünk meg, de a városba jövet eltévedtünk. A szállodában régi ismerőssémmel, S. G.-vel találkoztam. Évekig szerkesztettük együtt a *Književne novine*t (Irodalmi Újság), ő most Zágrábban él. Mindenféléről beszélgettünk, a labdarúgásról, költészetéről, az irodalmi életről és az újonnan meghúzott határok badarságáról. Másnap a PEN Regionális Konferenciájának megnyitóján a szerb küldöttség nevében rövid üdvözlőbeszédet olvastam fel: „Még a legsúlyosabb szerencsétlenségek sem tudják bennem teljesen megingatni azt a hitet, hogy az emberi életet érdemes élni”, idézem Ivo Andrićot emlékezetből. Lehet, hogy Andrić legmélyebb humanista meggyőződésének különleges bizonyítéka az a tény is, hogy a Bosznia-hercegovinai PEN Központot tíz évvel ezelőtt alapították meg, éppen azokban a percekben, mikor Bosznia-Hercegovinát az óriási veszteségek új hulláma lepte el, és a lakosok hatalmas kínszenvedéseket éltek át. Abban az időben, mikor ezeknek az elveknek pont ellentmondóan cselekedtek, akkor a Bosznia-hercegovinai PEN Központ tagjai-alapítói, elfogadva a Nemzetközi PEN alapokmányát, olyan lépést tettek, mely minden tiszteletet megérdemel: felemelték hangjukat a gyűlölködés, a háború, a sovinizmus, a józan ész semmibevétele ellen. Most nem emlékeim alapján idézek, hanem a Nemzetközi PEN Központ alapokmányából: A PEN tagjai mindenkor kötelesek latba vetni befolyásukat a megértés és a nemzetek közötti kölcsönös tisztelet érdekében. Íme, itt vagyunk ma, amikor is egy jelentős évfordulóról emlékezünk meg, hogy ismételten hangot adjunk a megértés és a kölcsönös tisztelet érdekében folytatott törekvése-

inknek. Ez nem volt túl könnyű, és nem is nézték jó szemmel az elmúlt években. A kölcsönösen kialakult előítéletek gátolták sokak jó szándékát. Olyan régióban élünk, amelyben mindezek után kevesen elégedettek, és szinte senki sem boldog. Az egyetlen módja annak, hogy ezen a helyzeten változtassunk, feltételezni a folyamatos, kitartó toleranciára való felhívást, a köztünk lévő különbségek tiszteletben tartását, ugyanakkor a kölcsönös hasonlóságok érvényesítését, nem pedig megtagadását, amely hasonlóságokból sok van, és amelyek, ha nem politikailag manipuláltak, új kulturális kapcsolatok alapjai lehetnek. A Szerb PEN Központ nevében, tagságunk üdvözlését átadva gratulálok évfordulójukhoz, és sikeres további munkát kívánok, beleértve az előttünk álló napok feladatait is. Köszönöm.

Szavaim hatására a közönség soraiból egy idősebb hölgy jelentkezett, aki szemmel láthatóan alig tudott uralkodni magán. Egy halom bosszús szót zúdított ránk, hogy beleszédültünk. – Ön azt mondta, hogy még a legnagyobb szenvedéseknek sem szabad megingatniuk az életbe vetett hitünket – fordult hozzám. – Nem én voltam asszonyom, ezt Andrić mondta. – Jó, ezt Andrić mondta, és ő végül nyomorultul végezte... Majd egy megállíthatatlan szóáradat következett, amelyet már senki sem volt képes követni. Igyekeztünk a történetet a derűsebb oldalukról szemlélni. Régi ismerősöm, S. T. költő délután felolvasta F. D. kiváló versét. Beszéltem már D. U.-ról, akit két éve nem láttam, most azért jelent meg, hogy átvegye a boszniai PEN díját. A bureksütödébe mentünk, kiváló zöldségeskrumplis burekra. De ez semmi ahhoz a tyúkhúsos pitéhez képest, amelyet a V. Đ.-nél tartott, megismételt vacsorán ettünk, ahol legalább két-három órára megfeledkeztünk mindazon örültségekről, melyek eredményeként a Boszniából, Macedóniából és Horvátországból érkezőket idegeneknek tekintjük.

Éppen úgy, ahogy ők is bennünket.